

Наставно-научно веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 25. маја 2017. године, на предлог Политиколошког одељења, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Политичке последице мешовитих изборних система“, кандидата Душана Вучићевића, у саставу проф. др Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, проф. др Данијел Бохслер (Daniel Bochsler), ванредни професор департмана за политиколошке науке Универзитета у Копенхагену, проф. др Небојша Владисављевић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, проф. др Душан Павловић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду и проф. др Милан Јовановић - ментор - редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Комисија је прегледала докторску дисертацију и подноси

ИЗВЕШТАЈ

О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I

Основни подаци о кандидату и дисертацији

1. Основни подаци о кандидату. Душан Вучићевић је рођен у Јагодини 29. априла 1982. године. Основну школу и гимназију завршио је у Свилајнцу као носилац Вукове дипломе. Дипломирао је на Факултету политичких наука у Београду – новинарско-комуниколошки смер – 2006. године са просечном оценом 9,68. Дипломски рад на тему „Општа обележја канадског федерализма“ одбранио је оценом 10.

Исте године је уписао специјалистичке академске студије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду (120 ЕСПБ), студијски програм Политичка теорија и методологија политичких наука, које завршава са просечном оценом 9,88 и одбраном завршног рада на тему „Лајпхартова концептуална мапа демократије – случај Србије“ оценом 10.

Душан Вучићевић је радио као истраживач у Институту за политичке студије у Београду од 2007. до 2012. године. Као сарадник у настави на Факултету политичких

наука Универзитета у Београду ангажован је на предметима Политички систем Србије – од марта 2007. године – и Избори и изборни системи – од марта 2010. године. Од 2012. године на истим предметима ради као асистент.

Кандидат је објавио више од 20 приказа књига, прегледних и оригиналних научних радова у научним часописима и зборницима, од којих истичемо:

- Душан Вучићевић, „Држава у сенци џамије – политички систем Исламске Републике Иран“, *Српска политичка мисао* 4/2008, Институт за политичке студије, Београд, стр. 215-238;
- Душан Вучићевић, „Манипулативни утицај изборне јединице“, *Српска политичка мисао* 1/2009, Институт за политичке студије, Београд, стр. 179-210;
- Душан Вучићевић, „Милов концепт представничке владе“, *Политичка ревија* 2/2010, Институт за политичке студије, Београд, стр. 21-48;
- Душан Вучићевић, „Демократизација кроз изборе – изборни ауторитаризам у Србији“, *Политичка ревија* 4/2010, Институт за политичке студије, Београд, стр. 1-28;
- Душан Вучићевић, „Од консоцијативне до демократије са подељеном влашћу – Лајпхартова теоријска концептуализација“, *Српска политичка мисао* 1/2011, Институт за политичке студије, Београд, стр. 75-96;
- Dušan Vučićević, „Lijphart’s Conceptual Map of Democracy: The Case of Serbia“, *Serbian Political Thought* 1-2/2010, Institute for Political Studies, Belgrade, pp. 41-59.
- Петар Матић, Душан Вучићевић, „Традиционализам и модернизам – карактер друштвених расцепа у Србији“, *Национални интерес* 1/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 131-150.
- Душан Вучићевић, „Улога политичких партија у процесу консолидације демократије у Србији“, *Политичка ревија* 3/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 31-64.
- Душан Вучићевић, „Избори за посланике Скупштине АПВ 2012. године“, *Српска политичка мисао* 4/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 67-93.
- Dušan Vučićević, „Parlamentarni izbori u Srbiji 2014“, *Političke analize* 17, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2014, str. 46-52.
- Милан Јовановић, Душан Вучићевић, „Парламентарни избори у Србији 2014. године – политичка рокада“, у: М. Јовановић, Д. Вучићевић (ур.), *Избори у Србији 2014. године – политичка рокада*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 9-38.
- Душан Вучићевић & Милан Јовановић, „Реформа изборног система у Србији: препреке и перспективе“, *Српска политичка мисао*, 2015, стр. 53-85.
- Dušan Vučićević, „Izborni sistem kao faktor prevladavanja etničkog rascepa na Kosovu“ у: А. Већа (ур.), *Perspektive multietničkog društva na Kosovu, Inicijativa mladih za ljudska prava*, Beograd/Priština, 2015, str. 73-82.
- Душан Вучићевић, „Нова правила игре: ставови грађана о реформи изборног система у Србији“ у: *Србија и институционални модели јавних политика: проблеми и перспективе*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 139-160.

- Dušan Vučićević, „Parlamentarni izbori u Srbiji 2016“, *Političke analize* 25, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2016, str. 24-31.

Кандидат Душан Вучићевић је од 2007. године био сарадник на научном пројекту „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ финансираном од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије. Од 2011. године учествује у реализацији пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (број 179009) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије. Ангажован је, 2008. године, у изради пројекта Организације за европску безбедност и сарадњу „Симулација седнице Народне скупштине Републике Србије“. Као експерт ОЕБС-а учествовао је и на пројекту пописивања послова у области културе, информисања, омладине и спорта у Републици Србији (2014), као и у упоредном истраживању парламентарних процедура којима се регулише присуство посланика пленарним седницама (2013).

Кандидат је 2011. године у Београду учествовао на научном скупу са међународним учешћем „Србија, државне и националне последице разбијања Југославије 1991-2011 (20 година после)“, као и на међународном научном скупу „Савремена држава и национални идентитет“ 2010. године са радом на тему Традиција, модернизација и национални идентитет.

Душан Вучићевић је радио као секретар редакције у научном часопису *Политичка ревија*, коуредник је три зборника: „Избори у Србији 2012. године – (не)очекивана промена“; „Избори у Србији 2014. године – политичка рокада“, и „Парламентарни избори у Србији 2016. године – „Историјска“ или „Пирова“ победа“ које је објавио Институт за политичке студије у Београду.

Течно говори и пише енглески језик.

2.Основни подаци о дисертацији. Одлуком Универзитета у Београду - Веће научних области правно-економских наука од 24. маја 2016. године, одобрена је израда дисертације „Политичке последице мешовитих изборних система“ кандидата Душана Вучићевића.

Дисертација је у погледу форме и садржаја урађена складу са правилима Универзитета и ФПН, А4 формата, фонт Times New Roman 12, проред 1,5, маргине 30 мм на укупно 414 страна: са страницама резимеа, подацима о комисији, 20 страница релевантних извора, 44 страница табела, мапа и биографијом кандидата.

Дисертација је сходно Правилнику о академској честитости ФПН и Одлуци Наставно-научног већа ФПН од 18.6.2014. године прошла проверу плагијата у програму ЕФОРУС (EPHORUS), о чему је 25. маја 2017. године сачињен извештај.

II

Предмет и циљ дисертације

Изборни системи и избори су, у последње две деценије, међу најистраживанијим политиколошким феноменима. Низом емпиријских истраживања провераване су теоријске парадигме и редефинисани бројни научни ставови који су се узимали готово као аксиоми у истраживању утицаја изборних система на страначки систем, парламент и владу. Истраживања мешовитих изборних система и њихових учинака у политичком систему доживљавају праву експанзију. Резултати низа студија случаја све чешће се тумаче у компаративном контексту дефинишући научно валидне ставове о консеквенцама ове, амбивалентне врсте изборног дизајна. Мешовити изборни системи дуго су остајали ван истраживачког фокуса јер традиционална дихотомна подела на већинске и пропорционалне изборне системе није остављала простор за нови изборни модел. У последњих неколико деценија, међутим, они су прошли релативно брзо пут од општег негирања до научног интересовања. Њихова изузетна популарност међу политичким елитама и изборним дизајнерима, која се поклопила са окончањем „трећег таласа демократизације“, довела је до експлозије мешовитих изборних система широм света. Неки аутори су ишли тако далеко да су их називали изборним системом 21. века. „Почетнички“, али истовремено веома популаран статус довео је до тога да мешовити изборни модели спадају у најраспрострањеније типове изборних система чије су последице најмање истражене. А и када су истраживане аутори се најчешће нису могли сложити у томе да ли су учинци њихове примене добри, лоши или једноставно непредвидиви. Данас све већи број псефолога бројним радовима доказује да су мешовити изборни системи, у посебним структурним односима појединих елемената изборног система, посебан тип изборног система који производи битно другачије последице од темељних типова чије елементе комбинује. Фокусирању политикологије на мешовити изборни систем, допринеле су и све учесталије примене. Према неким статистикама данас милијарду људи гласа по мешовитим изборним правилима.

Парцијални приступи истраживању мешовитих изборних система, краткотрајна примена, одсуство сређених и упоредивих серија података, честе изборне реформе, фокусирање само на поједине консеквенце мешовитог институционалног дизајна, само су неки од узрока спорења у политикологији, различитих класификација, домета и тумачења резултата истраживања овог изборног модела. Највећи број псефолога испитивао је последице мешовитих изборних система у односу на базичне обрасце избора – већински и пропорционални. Начелан, мада не и општеприхваћен, став тих истраживача јесте да се комбиновани изборни системи на изборном континууму налазе „негде између“. Циљ овог докторског темата је нешто другачији. Срж анализе представљају искључиво системи у којима се комбинују већински и пропорционални изборни институти и последице које они производе. Како претходна истраживања или занемарују разлику између система са комбинованим правилима на основу броја гласова или системе са једним гласом потпуно искључују из анализе предмет истраживања су управо разлике које постоје између подваријанти система са комбинованим изборним правилима.

Предмет овог докторског темата обједињује анализу системско-структурних и аспеката понашања кључних актера, истражујући функционисање мешовитих изборних система у тоталу. Први се тиче истраживања последица мешовитих изборних система на пропорционалност гласова и мандата, структуру представничког тела, тип и трајање влада, парламентарни страначки систем, парламентарну репрезентацију жена. Други се тиче утицаја мешовитог изборног система на бираче, кандидате и странке у контексту стратешког гласања и страначких изборних стратегија. Овакво омеђен истраживачки фокус практично покрива готово све научно верификоване последице које изборни систем производи на остале подсистеме у пољу политике. Циљ има теоријски и практични допринос псефологији. Први се тиче провере теоријских парадигми о последицама мешовитих изборних система, а други практичног знања за изборне актере и дизајнере изборних институција.

III

Основне хипотезе

Централно истраживачко питање дисертације је: какве политичке последице производе мешовити изборни системи, на који начин примена различитих варијанти система са комбинованим изборним правилима утиче на диспропорционалност изборних резултата, структуру парламента и ефективни број парламентарних партија, тип и трајање владе, парламентарну репрезентативност жена, односно како се у државама у којима је на снази мешовити изборни модел понашају бирачи, политичке партије и кандидати на изборима.

Генерална хипотеза у студији је да мешовити изборни системи представљају посебан тип изборног система, а не прост, механички спој већинских и пропорционалних изборних правила. Мешовити изборни модели отварају простор, усмеравају и/или приморавају кључне изборне актере - бираче, политичке партије и кандидате - да развијају сложене и комплексне стратегије деловања. Дуална структура – два нивоа расподеле мандата и два структурно различита гласа – представља институционални оквир унутар кога су актери подстакнути да развијају стратегије деловања неуобичајене за базичне изборне обрасце. Велики простор за осмишљавање различитих стратегија деловања, под утицајем противречних подстицаја који долазе из два изборна сегмента, доводи до контаминације конкуренције на номиналном нивоу. Вишепартијска конкуренција се прелива из пропорционалног сегмента у већински, па такмичење на нивоу једномандатних јединица не може да уђе у стање двопартијског еквилибријума. То је један од разлога што ће последице примене комбинованих система на макро нивоу бити мање предвидиве. На њих ће утицати последице са микро нивоа – различити облици стратешких одговора изборних актера.

У констелацији различитих варијација комбинованих изборних правила дисертација тестира читав сет посебних и појединачних хипотеза низом индикатора. Испитују се како ефекти институционалних и „изборних“ варијабли, тако и дејство

различитих контекстуалних фактора на последице примене комбинованих изборних правила на макро и микро нивоу. Кључни индикатори системских – макро-ниво – и стратешких – микро-ниво – последица су индекс најмањих квадрата Мајкла Галагера – пропорционалност; Лаксо-Тагепера индекс ефективног броја парламентарних партија – партијски парламентарни систем; удели жена изабраних у парламенте, како укупно, тако и преко номиналног или листовног нивоа избора; састав и тип кабинета, трајање мандата, разлике у уделу мандата најјаче партије која улази у владу и најјаче партије која остаје у опозицији – управљачки капацитети влада; на нивоу једномандатних јединица – за испитивање ефеката контаминације и стратешког понашања партијских елита и бирача – индекс ефективног броја кандидата на номиналном и индекс ефективног броја партија на листовном нивоу; проценат гласова који освајају трећепласирани и нижепласирани кандидати на номиналном и трећепласирани и нижепласирани партије на листовном нивоу; однос гласова другопласираног и трећепласираног кандидата на номиналном и другопласирани и трећепласирани партије на листовном нивоу, однос гласова трећепласираних и нижепласираних кандидата на номиналном и трећепласираних и нижепласираних партија на листовном нивоу. Подаци за испитивање последица на макро-нивоу прикупљени су за 185 изборних циклуса, а на микро-нивоу за 21.077 једномандатних изборних јединица. У анализама су коришћене статистичке методе – мултиваријантна анализа: биноминална регресиона анализа, линеарна регресиона анализа (*ordinary least squares* регресија и *fixed effects model estimation*)

IV

Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација "Политичке последице мешовитих изборних система" кандидата Душана Вучићевића подељена је у девет целина.

У првом, Уводном делу, дисертације кандидат прегнантно излаже истраживачко питање, оцртава генезу мешовитих система, разлоге настанка, спорове у псефологији о карактеру и учинцима овог, релативно новог, изборног модела, указује на њихову експанзију и важност систематског проучавања политичких консеквенци које производе у политичком систему. Кандидат излаже мапу свог истраживања: у основним цртама приказује структуру и основе садржаја сваког поглавља дисертације објашњавајући карактер и посебност свог приступа истраживању овог политиколошког феномена у односу на досадшње изборне студије.

Друго поглавље дисертације, „Мешовити изборни системи - нови члан породице“ посвећено је анализи различитих ауторских приступа дефинисању и класификацији мешовитих изборних система. Кандидат се опредељује за структурни приступ дефинисању и анализи мешовитих изборних система. Он показује да је такав приступ супериорнији у односу на аналитички приступ и заључује да комбиновани изборни системи нису проста мешавина већинских и пропорционалних изборних института, него да имају посебна својства која их чине посебним типом изборног система. Томе доприносе две структурне карактеристике: два различита нивоа расподеле мандата - номинални и листовни - на којима бирачи гласају и на којима се расподељују мандати, и институт гласања

са два гласа - номинални и листовни - глас за кандидата и глас за изборну листу. Дуална сложена структура у изборном дизајну ствара другачији институционални оквир који делом мотивише, а делом приморава изборне актере на другачије деловање и понашање. Бирачи, партије и кандидати детерминисани дуалном структуром развијају софистицираније и рационалније стратегије изборног надметања, и то је трећа, одређујућа карактеристика дефинисања мешовитих изборних система. Зато мешовити изборни системи нису резидуална категорија него нови тип изборног система који налази место у традиционалној класификацији изборних система на већинске и пропорционалне. Кандидат хронолошки излаже различите таксономије мешовитих изборних система износећи њихове предности и недостатке - Massicotte & Blais (1999) ; Shugart & Wattenberg (2001); Norris (2004); Ferrara, Herron & Nishikawa (2005); Gallagher & Mitchell (2005); Kostadinova (2006); Reynolds, Reilly & Ellis (2008); Renwick (2010); Nohlen (2009, 2013); Colomer (2011); Moser & Scheiner (2012). Став је кандидата да је за унутартиполошко разврставање, а касније и за испитивање политичких последица које производе, важан и одговор на питање какве је природе веза између већинског и пропорционалног сегмента избора, уколико она већ постоји. Зато креира трочлану типологију мешовитих изборних модела. У случајевима када веза између већинске и пропорционалне компоненте избора не постоји институционализован је паралелни (рововски, сегментирани, неповезани, мешовити већински – *МММ*) мешовити изборни систем, а у оним где је веза успостављена компензацијски (повезани, мешовити пропорционални – *ММР*) мешовити изборни систем. Ако се веза између номиналног и листовног нивоа успоставља трансфером гласова на снази је гласовно компензацијски (гласовно повезани, мешовити пропорционални са везом на нивоу гласова – *ММВЛ, mixed member vote linkage*), док су комбиновани системи у којима број листовних мандата зависи делом од броја номиналних мандата које је изборна листа освојила мандатно компензацијски (мандатно повезани, мешовити пропорционални са везом на нивоу мандата – *ММСЛ, mixed member seat linkage*). У овом поглављу, на примерима по три бинарне студије случаја – Јапана и Литваније, Мађарске и Италије, Немачке и Новог Зеланда – илуструје се део сложености и структурне замршености мешовитих изборних аранжмана. Огроман број варијација у којима је могуће комбиновати већинске и пропорционалне изборне институте, чак и унутар подтипова комбинованих изборних правила, један је од разлога што су системске, али и стратешке последице њихове примене непредвидивије и неретко неочекиване. Властитом класификацијом и емпиријском верификацијом различитих варијанти мешовитих изборних система кандидат формира део методолошке матрице која ће бити оквир за анализу последица које им се у теорији приписују и које се у стварним изборним циклусима догађају или изостају, настојећи да утврди правилности везане за овај изборни модел.

Трећи део дисертације, насловљен „Типографија и картографија система са комбинованим изборним правилима“, мапира све државе које су, према различитим ауторима, примењивале неку врсту изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални образац избора. Излажу се концепцијска и типолошка неслагања аутора и указује како су она произвела огромне разлике у погледу броја држава које су убрајане у породицу комбинованих изборних система: од 18 комбинованих изборних система у демократским државама до чак 40. Анализа у дисертацији показује да су разлике биле

последница другачијих приступа при дефинисању, дилема да ли у узорак треба укључивати и недемократске државе и изборе на субнационалном нивоу, као и чињенице да су мешовити системи у неким државама озакоњени само привремено. Не само да се примери држава са комбинованим изборним правилима нису подударали, већ су их аутори знали класификовати у различите и понекад међусобно супротстављене подтипове. У прва два одељка овог поглавља приказани су мешовити изборни модели који су коришћени или се користе на субнационалном нивоу, као и они на изборима за горње домове парламента. Они су део историјске ретроспекције и нису део анализе у наставку студије јер је последице њихове примене тешко изоловати од изборне и политичке конкуренције која се одвија на националном нивоу, закључује кандидат. У трећем одељку приказани су изборни модели који су били претеча савремених комбинованих система. Поред историјских примера, у четвртном одељку представљене су државе у којима се на разне начине комбинују већинска и пропорционална формула након Другог светског рата. Кандидат потенцира да те државе један број аутора убраја у велику групу мешовитих изборних модела, иако они не испуњавају ни једно од два конститутивна својства комбинованих система. У последњем одељку издвојени су сви изборни модели који имају два структурално различита нивоа расподеле мандата на којима се истовремено гласа и тим гласовима расподељују мандати, било да се ради о системима са једним гласом – већински системи са компензацијском листом – било о системима са два гласа – комбиновани изборни системи. Мешовити изборни системи тих држава биће предмет анализе у остатку студије. Овај део дисертације је изванредно сачињен преглед различитих подтипова мешовитих изборних система, у великом броју земаља и историјској перспективи, и заједно са претходним поглављем заокружује пејзаж система са комбинованим изборним правилима. Приказ по географском и типолошком критеријуму, као и раздвајање демократских и недемократских држава употпуњује панораму мешовитих изборних система и уводи анализу на виши ниво комбинујући теоријске и емпиријске чиниоце.

Наредна два поглавља посвећена су генези комбинованих и већинских система са компензацијском листом. Она одговорају на питања како су и због чега они озакоњени. Анализира се друштвени контекст у коме су настајали, као и актери који су у њиховој институционализацији учествовали. Кандидат потенцира да је листа тих актера прилично широка. Ту су поред партијских елита, како владајућих, тако и опозиционих, и експерти, екстерни фактор, али и грађани. Указује се да су њихови мотиви, као и интереси којима су у процесу реформе вођени такође дивергентни. Дисертација показује да комбинована изборна правила нису увек настајала као последица рационалног промишљања усмереног на постизање „споја најбољег из два света“, већинског и пропорционалног. Друштвени и контекстуални услови у којима су настајали и преференције којима су актери били вођени један су од разлога што су и њихове намераване и ненамераване последице биле другачије од очекиваних, прогнозираних и/или прижељкиваних.

„Изборна револуција – спој најбољег из изборног света“, наслов је четвртог поглавља дисертације кандидата Душана Вучићевића. У њему се испитују изборне реформе и њихова генеза у старим, стабилним демократским државама и

постауторитарним државама – новим демократијама – које су релативно брзо и успешно окончале процес демократске транзиције. Оне се анализирају у контексту три таласа демократизације. Констатује се суштински мали број промена изборних правила и траже одговори на отпорност изборних система на покушаје актера-реформатора, односно објашњава зашто су изборни системи зарадили епитет институција „тешких“ за промене. Анализа узрока настанка комбинованих изборних правила и мотива и интереса изборних дизајнера мапирана је унутар традиционалних и савремених парадигми којима се објашњавају изборне реформе. У тим координатама истражују се реформе које су довеле до мешовитих изборних арнажамана. Трага се за одговорима на бројна питања. Да ли су мешовити изборни системи заиста настајали као плод свесног дизајна? Да ли је изборни дизајн био теоријски инспирисан? Јесу ли изборни инжењери на уму имали спој предности из два света – већинског и пропорционалног? Зашто су они увођени у хибридном и некомпетитивним режимима? Да ли су у таквим режима наметнути од стране владајуће елите у циљу максимизације моћи и мандата? У два посебна одељка овог дела дисертације представљене су студије случаја изборних реформи у низу консолидованих – Италија, Нови Зеланд, Јапан, Боливија, Венецуела, Монако, Андора – и нових демократија – Западна Немачка, Мађарска, Бугарска, Литванија, Македонија, Филипини, Тајланд, Источни Тимор, Сејшели, Лесото. Анализа показује да су у свих десет анализираних нових демократија нови изборни модели усвојени након преговора, у којима су учествовали кључни политички актери. Несигурност у погледу сопствених изборних шанси олакшавала је прихватање средњег решења и институционализацију модела који су комбиновали већинске и пропорционалне изборне институције. Иако је јавност са пажњом пратила реформски процес, њен утицај на креирање изборних правила, осим у неколико случајева, био је знатно мањи него у консолидованим демократијама у којима је екстремност претходног изборног модела била главни разлог изборне реформе. Оно што је заједничко свим државама анализираним у овом поглављу – и консолидованим и новим демократијама – је да нови изборни модел није наметнут од стране дела политичке елите. Ипак, само у старим демократијама главни узрок изборне реформе јесте била екстремност претходног модела, констатује се у дисертацији. Наиме, кандидат истиче да се само у том случају може говорити о теоријски инспирисаном изборном инжењерингу који је имао намеру да споји најбоље из два света. Грађани и делови политичке елите перцепирали су пререформски изборни систем као неефикасан због чега су новоусвојени модели представљали решења којима би се део изборних института и њихових предности сачувао, а истовремено отклонили дефекти увођењем изборних института карактеристичних за други изборни образац.

По истој методолошкој матрици анализа се наставља у петом поглављу „Системи са комбинованим изборним правилима у недемократским режимима“. Кандидат указује да промене комбинованих изборних правила у недемократском окружењу нису довољно истражене. Јасно је да контролу над одабиром изборног система у недемократским режимима имају политичари на власти. Ако је њихов једини циљ максимизовање сопствене моћи онда системи са комбинованим правилима не представљају разумно и логично решење истиче се у дисертацији. Поглавље истражује разлоге увођења комбинованих и већинских система са компензацијском листом у таквим режимима у трећем таласу демократских промена, а подељено је на три одељка. У првом се испитују

разлози увођења, стална спорења актера и последично честе промене комбинованих правила у режимима такмичарског ауторитаризма – Албанија, Русија, Украјина. У другом и трећем се анализирају реформе у недемократским режимима уз једну кључну разлику. У другом одељку предмет интересовања су недемократски режими у којима је простор за опозицију отворан постепено тако да су на крају, често након пар деценија, те државе успешно окончале процес демократизације унутар комбинованог изборног аранжмана и договором актера о кључним изборним институтима – Мексико, Јужна Кореја, Сенегал, Тајван. У трећем одељку су анализирани реформе изборних система недемократских држава од којих неке нису демократизоване ни данас, а код других је процес демократизације завршен неколико година након напуштања комбинованих изборних правила – Југославија, Хрватска, Азербејџан, Грузија, Јерменија, Египат, Гвинеја, Тунис. У завршном делу овог поглавља указује се да је одабир изборних модела у којима су комбиновани већински и пропорционални институти представљао рационалну, и вероватно најбољу могућу, стратегију којој су недемократски режими прибегавали. Комбиновањем већинских и пропорционалних правила обезбеђиван је остатак на власти уз „увлачење“ опозиционих партија у изборни процес. Одговори опозиције на нова правила нису додуше увек били исти, истиче докторанд, па је од тих одговора некада, као у случају Југославије, зависила и судбина изборног модела. Комбинована изборна правила у недемократским режимима јесу настајала наметањем одозго, од стране дела политичке елите и без учешћа других актера. Реформски подстицај је, међутим, био двојак. Поред очувања и обезбеђења контроле над парламентом и политичким институцијама, режим је отварањем простора за опозицију стварао привид демократског легитимитета код грађана и ојачавао пољуљану међународну репутацију. Овакво понашање владајућих елита не изненађује. Док у демократским друштвима избори представљају механизам којим се алоцирају позиције моћи и ауторитета и изабрани представници држе одговорним, у ауторитарним и хибридном режимима они се користе као средство легитимизације. Режим је спојио оно што је по њега било „најбоље из два света“ – довољно, али не и превише плурализма. На крају, кандидат показује, имајући у виду број држава које су напустиле комбинована изборна правила, да се нису у потпуности остварила предвиђања да ће мешовити системи представљати „изборни модел 21. века“. Наводи се да, четврт века након отпочињања „нове изборне револуције“ само 23 светске државе имају комбиноване и већинске системе са компензацијском листом. „Експлозија“ је праћена „имплозијом“, закључује се на крају овог поглавља дисертације.

Шесто поглавље „Детерминизам у изборним студијама“, преко кратког проседа о изборном детерминизму Дивержеа и његовим „социолошким правилностима“, и емпиријски проверених теоријских поставки кроз радове Реа и Лајпахрта, започиње анализу политичких последица мешовитих изборних система. Експлозија мешовитих изборних система дочекана је са одушевљењем међу истраживачима избора, указује се у дисертацији. Мешовити системи третирају се као истинске социјалне лабораторије. Веровало се да ће сви недостаци и недоумице класичних псефолошких студија, проистекли из поређења пропорционалних и већинских изборних система у различитим државама и временским периодима, коначно бити отклоњени. Испитивање ефеката произведених у већинској и пропорционалној компоненти комбинованих изборних модела омогућило је мерење учинака различитих типова изборних института у истом периоду и

истим територијалним јединицама. Кандидат се, међутим, приклања оном теорисјком правцу у псефологији који мешовите изборне системе истражује кроз интеракцију два изборна сегмента и „контаминацијске“ ефекте који од изборних актера „захтевају“ другачије моделе понашања. Ако постоји контаминација која приморава актере да развијају сложеније стратегије деловања онда ни последице унутар сегмената комбинованих модела неће одговарати ефектима њихове изоловане примене. У том случају ни последице примене мешовитих система неће бити лако докучиве, а зависиће између осталог и од одговора актера на комплексније институционалне подстицаје које шаљу структурно сложена комбинована изборна правила, истиче се у овом поглављу подељеном у две целине. У првој се приказују налази најважнијих изборних студија у којима су испитивани ефекти базичних типова изборног система и најважнијих изборних института. Изборни институти који имају највећу експланаторну моћ предмет су емпиријске анализе. У другом одељку налази се краћи преглед досадашњих компаративних студија политичких последица система са комбинованим изборним правилима. Главна разлика међу тим студијама заснована је на два различита приступа изучавању комбинованих система. Сукоб између две „традиције“ кандидат покушава да реши у последња два, а нарочито у последњем поглављу износећи налазе своје емпиријске анализе.

Седмо поглавље, „Системске последице мешовитих изборних система“, централни је део дисертације. У њему се анализира какве су последице примене различитих подваријанти система са комбинованим изборним правилима – према броју гласова које бирач има и типу везе који се успоставља између номиналног и листовног нивоа – на диспропорционалност изборних резултата, партијски систем, репрезентативност жена и управљачке капацитета влада и да ли се последице разликују у зависности од тога да ли се ради о старим демократијама, новим демократијама или недемократским режимима, као и од тога да ли избори испуњавају стандарде слободних и поштених избора. Узорком је обухваћено 185 изборних циклуса организованих према изборним правилима која су комбиновала већинске и пропорционалне изборне институте у 35 демократских и недемократских држава. Ти изборни циклуси груписани су у шест категорија – већински системи са компензацијском листом и механизмом осигурања већине, већински системи са компензацијском листом и slabим корекцијским механизмом, већински системи са компензацијском листом и јаким корекцијским механизмом, паралелни системи, гласовно компензацијски и мандатно компензацијски системи. Изборни модели који имају уграђен јак компензацијски механизам, без обзира на то да ли се ради о системима са једним или два гласа, мање су диспропорционални од осталих типова комбинованих правила, основни је закључак дисертације. Свих шест анализираних типова имају очекивану предиктивну вредност при чему пропорционалност линеарно расте од већинских система са компензацијском листом и механизмом осигурања већине до мандатно компензацијских система. Слободни и поштени избори су пропорционалнији од оних који те стандарде не испуњавају, а диспропорционалност опада са протоком времена, постепеним усклађивањем стратегија деловања изборних актера комплексним институционалним подстицајима које пред њих поставља структурно замршен изборни аранжман. За разлику од највећег броја аутора који су испитивали везу мешовитих изборних система и фракционализације парламентарног партијског система, узорак коришћен у дисертацији

није утврдио постојање статистички значајних разлика између три подтипа комбинованих изборних система. Последица примене мешовитих модела, оних који немају /јак/ компензацијски механизам, у поређењу са изборним моделима у којима се диспропорционалност номиналног нивоа избора компензује гласовном – слабом – или мандатном – јаком – повезаношћу са листовним нивоом, није мања фрагментација парламента. Мешовити изборни системи се, међутим, разликују од већинских система са компензацијском листом. У системима са једним гласом ефективни број парламентарних партија је мањи. Неки од узрока таквог налаза кандидат види у једноставнијим институционалним подстицајима, мањим уделима компензацијских у укупном броју мандата или, као и код већине других подтипова, наслеђеним моделима понашања и образаца партијске конкуренције из пререформских већинских система. Од осталих варијабли највећу предиктивну моћ имале су „величина парламента“ и „слободни и поштени избори“. На парламентарну репрезентацију жена и код комбинованих изборних правила највећи утицај имају ниво грађанских права и слобода, пропорционално представљање и систем квота за мање заступљени пол. У само шест од 35 држава већи је удео жена изабран са номиналног нивоа избора. Од тог броја у три случаја ради се о посткомунистичким државама, у два о државама које унутар већинског сегмента користе блоквско гласање, а у једном о држави која је на комбинована правила прешла управо са блоквског гласања. Када је у питању ефекат величине изборне јединице њен значај је много већи на номиналном нивоу избора. Највећи број жена-парламентараца постоји у системима блоквског гласања, након чега следи појединачни непреносиви глас. На зачељу су већинске формуле у којима постоје једномандатне изборне јединице, при чему већи број жена осваја директан мандат у системима релативне већине где је за изборну победу довољан и мањи број гласова од 50%+1. У пропорционалном сегменту величина изборне јединице и изборни праг, као две стране истог новчића, не утичу на директно на ублажавање нивоа потпредстављености жена. Теоријски, овакав налаз није изненађујућ јер велике изборне јединице и ниски изборни цензуси шаљу противречне стимулусе за парламентарну репрезентацију жена, констатује се у дисертацији. Налази који се односе на конфигурацију партијског система и дужину трајања и тип кабинета нису били очекивани. Односно, да будемо прецизнији, монокаузални изборни детерминизам у „новом члану изборне породице“ не функционише као код базичних типова изборних система. Веза између типа изборног система, пропорционалности изборних резултата, ефективног броја парламентарних партија, стабилности и типа кабинета је слабија. Пропорционалнија комбинована правила, она која имају уграђене јаке компензацијске механизме, не резултирају већом фрагментацијом парламента, као што „већинскија“ комбинована правила за последицу немају мању легислативну фракционализацију. Главни предиктор конфигурације партијског система био је институт гласања са једним/два гласа, закључак је анализе наведеног узорка. Кандидат потенцира три повезана објашњења овог налаза: сложеност структура мешовитих система и велики број варијација; разлике у настанку и интересима актера који су обликовали мешовите изборне системе и когнитивна лимитираност актера у различитим контекстуалним окружењима.

"Стратешке последице мешовитих изборних система", осмо поглавље дисертације испитује стратегије понашања које актери креирају како би се прилагодили новом институционалном аранжману. Осмишљавање рационалних стратегија деловања учача се

на различитим нивоима изборне утакмице – код политичких партија и кандидата у фази кандидовања, код бирача приликом одлучивања о понуђеним кандидатима и листама. У првом одељку овог поглавља експлицира се детаљан преглед феномена стратешког гласања у мешовитим системима: где, зашто, када, како и који бирачи гласају стратешки? У другом одељку приказују се стратегије кандидовања политичких партија у комбинованим системима: да ли се оне разликују од стратегија уобичајених за базичне изборне обрасце; да ли их партије осмишљавају посебно за већински и пропорционални сегмент избора? Трећи одељак испитује размере и домете стратешког понашања изборних актера. На основу анализе резултата избора у 21.077 једномандатних изборних јединица на номиналном и 9.495 једномандатних јединица на листовном нивоу, у 113 изборних циклуса и 24 држава, одговара се на питања да ли је конкуренција на номиналном нивоу под утицајем листовног, постоји ли контаминација, као и да ли се партијске елите и бирачи понашају стратешки, ускраћујући подршку некомпетитивним кандидатима? Специфична интеракција која постоји између номиналног и листовног нивоа избора отвара огроман простор изборним актерима, основни је закључак. Партије, кандидати и бирачи у изузетно сложеном институционалном оквиру комбинованих изборних модела имају невероватно велике могућности за осмишљавање и спровођење дивергентних модела понашања. Притом, највећи број стратегија деловања, са становишта максимизације корисности, може бити рационалан. Кандидат исцрпно наводи факторе који утичу на смисао и домете тих стратегија – контекст и демократска искуства; степена институционализације партијског система који је наслеђен из пререформског периода; доступност јасних и прецизних информација о реалним изборним шансама кандидата и политичких партија који из избора у изборе могу збуњивати бираче и, последично, увећавати изборну волатилност која неће доприносити укрупњавању партијске понуде; кључни изборни институти попут гласања са два гласа, ефективног изборног цензуса, типа већинске формуле, удела листовних и номиналних мандата, постојања компензацијског механизма; али и они мање важни, као што су диференцирани изборни цензус за коалиције, институт двојних кандидатура, постојање изборне кауције, структура гласачког листића и начин навођења кандидата на њима, итд. У већинском сегменту, на нивоу једномандатних јединица, не постоји Дивержеов двопартијски еквилибријум, констатује кандидат у сумирању налаза. Вишепартијска конкуренција се у одређеној мери прелива из листовног на номинални ниво, али и наглашава да је наивно очекивати да ће се у већинском сегменту система са комбинованим изборним правилима развити оптимални локални бипартизам.

Девето поглавље, „Закључна разматрања“, сумира најважније налазе овог истраживања. Прво, системи са комбинованим изборним правилима представљају изузетно комплексне изборне аранжмане, закључује кандидат, наглашавајући да то посебно важи за комбиноване изборне системе у којима постоји дуална структура. Дуална структура шаље противречне институционалне подстицаје изборним актерима који зависе од модалитета у којима су комбиновани већински и пропорционални изборни институти. Одговори актера на изборна правила ће зависити како од варијација у комбинацијама „великих“ изборних института, тако и од начина на који се комбинују они „мали“, наизглед небитни изборни институти. Партијске стратегије кандидовања на номиналном нивоу, модалитети решавања дилема „учествовати или се повући“ или „ићи самостално

или у широј предизборној коалицији“ често ће зависити управо од тих малих изборних института. А варијације у којима је могуће комбиновати велике и мале изборне институте у комбинованим системима су готово неограничене. Друго, модели по којима су настајали мешовити изборни системи, разлози због којих су увођени, као и актери који су у њиховој институционализацији учествовали нису били исти. И не само да су узроци реформе, намере изборних дизајнера и стабилност новоусвојених правила одређујуће утицали на политичке последице, већ су оне зависиле и од пререформског изборног модела, образаца понашања који су из њега наслеђени и затеченог нивоа институционализованости и структурираности партијског система. Ти контекстуални фактори били су различити чак и унутар истих реформских модела. На конфигурацију партијских система по новим комбинованим правилима су, дакле, поред модалитета у којима су комбиновани већински и пропорционални институти у истој, ако не и већој мери утицали и различити контексти у којима су правила дизајнирана. Коначно, дуална структура која постоји у мешовитим изборним системима представља институционални оквир унутар кога су актери подстакнути да развијају комплексније стратегије деловања, неуобичајене за традиционалне изборне моделе. Одговори актера на структурно замршени изборни аранжман неће, међутим, бити исти ни између, ни унутар држава. Актери су когнитивно и информацијски лимитарни, а њихове стратегије су обликоване затеченим и наслеђеним моделима понашања и обрасцима партијске конкуренције. Од тих одговора зависиће и степен контаминације номиналног нивоа избора. Ако се обрасци вишепартијске конкуренције преливају из пропорционалног сегмента у већински, ако се то више догађа у једним, него у другим државама, онда ни системске последице примене комбинованих правила неће бити лако предвидиве. Стратешке последице одређиваће системске последице.

Десета целина дисертације представља попис коришћених извора: чланака објављених у научним часописима, зборницима, саопштења са научних скупова, монографија, статистичких база података о изборима, исл.

V

Остварени резултати и научни допринос

Дисертација „Политичке последице мешовитих изборних система“ кандидата Душана Вучићевића, представља целовиту и детаљну анализу генезе, функционисања и политичких консеквенци комбинованих изборних модела. Критичком дескрипцијом теоријских и емпиријских налаза о овом релативно новом псефолошком феномену, кандидат је показао да суверено влада свим научним чињеницама везаним за предмет истраживања. Израженим смислом за синтезу - теоријских парадигми, емпиријских студија и маркирањем домета и недостатака досадашњих истраживања мешовитих изборних система - кандидат језгровито обогаћује фонд досадашњих компаративних сазнања о учинцима различитих варијација мешовитих изборних система, заснивајући властите класификације и отварајући нове просторе за истраживање политичких и стратешких последица комбинованих изборних правила.

Дисертација географски, историјски и политички мапира све коришћене и актуелне мешовите изборне системе на свим нивоима организације власти, у демократским и недемократским државама. Серијом студија случаја увођења мешовитих изборних система у низу држава, кандидат је објаснио значај контекстуалних чинилаца за изборне реформе, увођење и промене мешовитих изборних система. Паралелно он показује како и зашто еволуира став псефолога о мешовитим системама - од институционалног бастарда, преко резидуалне категорије до новог члана традиционалне дихотомне класификације на већинске и пропорционалне изборне системе.

Емпиријска анализа политичких и стратешких последица мешовитих изборних система на 185 изборних циклуса у 35 земаља заснована на ауторској класификацији мешовитих изборних система главни је научни допринос дисертације кандидата Душна Вучићевића ширењу знања о консеквенцама мешовитих изборних система. Резултати дисертације показују како поједине варијанте мешовитих изборних система утичу на /дис/пропорционалност гласова и броја мандата, структуру парламента и број парламентарних партија, тип и трајање владе и парламентарну заступљеност жена. Њих допуњују налази о понашању кључних актера - бирача, партија, кандидата - у сложеном изборном дизајну дуалног изборног система и настојању да развију и користе рационалне стратегије у изборном надметању. Велики број индикатора којима се проверавају хипотетички ставови и резултати мултиваријантне анализе коришћене у дисертацији потврђују да су ради о новом типу изборног система. Политичке последице таквих модела зависе од низа контекстуалних фактора, варијација у дизајну појединих института и когнитивних способности актера да користе предности сложеног институционалног окружења. Оне нису увек сагласне теоријским премисама псефолога, жељама актера и управо та непредвидивост оставља простор истраживачима отвореним за даље проучавање.

VI

Закључак

Дисертација „Политичке последице мешовитих изборних система“ кандидата Душана Вучићевића, оригинално је научно дело урађено према одобреној пријави докторске дисертације. Ширина држава и изборних циклуса обухваћених овом студијом, коришћене квантитативне методе у тестирању теоријских ставова сврстава ову дисертацију у ред ретких студија псефологије у компаративним размерама и њени доприноси ће свакако имати утицаја на даља истраживања овог феномена и ван оквира националне политикологије.

На основу претходно изнетих оцена Комисија предлаже Наставо-научном већу Факултета политичких наука да прихвати Извештај, формира комисију за одбрану у истоветном саставу и одобри одбрану докторске дисертације „Политичке последице мешовитих изборних система“ кандидата Душана Вучићевић и проследи дисертацију, извештај и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

Проф. др Слободан Антонић, редовни професор
Филозофског факултета Универзитета у Београду

Проф. др Данијел Бохслер (Daniel Bochsler), ванредни
професор департмана политичких наука Универзитета
у Копенхагену

Проф. др Небојша Владисављевић, ванредни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Проф. др Душан Павловић, ванредни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Проф. др Милана Јовановић, редовни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду